

Lifanov, Konstantin

Almanach Zora a štúdium dejín spisovnej slovenčiny

Opera Slavica. 2010, vol. 20, iss. 4, pp. 34-42

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116989>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

ALMANACH ZORA A ŠTÚDIUM DEJÍN SPISOVNEJ SLOVENČINY

Konstantin Lifanov (Moskva)

Abstrakt:

Almanach Zora je veľmi dôležitou publikáciou v rozhodujúcom období dejín spisovnej slovenštiny z rôznych hľadísk. Predevším zaujíma zvláštni miesto v reťazci udalostí dokumentujúcich zánik diglosní situácie v evanjelickom prostredí. Jeho vydavateľ Michal Godra navrhoval okrem pravopisných tiež tvaroslovné zmeny, ktoré uskutočňoval pri redigovaní jak bernolákovských, tak i českých textů, pričomž měly celoslovenský nebo středoslovenský charakter. Tento fakt ukazuje, že vznikly objektívni předpoklady pro novou kodifikaci spisovného jazyka. V týchž textech jsou i jiné středoslovenské prvky. Príznačné je však to, že zpravidla jsou to také zmeny, ktoré se později realizovaly v Hattalově, ne Štúrově kodifikaci.

Klíčová slova: Diglosie, kodifikace, střední slovenština, spisovný jazyk, úprava.

Abstract:

Almanach "Zora" is the very important publication edited in the crucial period of history of the Slovak literary language from different points of view. First of all, it has special place in the chain of events, documenting the lost of diglossia situation in Lutheran environment. Its editor, Michal Godra, admitted, besides orthographic, also morphological changes, realized both in Bernolák's and Czech texts and had Common Slovak or Central Slovak character. This fact demonstrates that objective prerequisites for new codification of literary language arose. There are other Central Slovak elements in texts, too. It's remarkable that used new language elements have as a rule parallel in later Hattala's codification, not in Štúr's one.

Key words: Diglossia, codification, Central Slovak, literary language, modification.

Ako je známe, základným zdrojom štúdia jazyka, vrátane dejín spisovného jazyka, sú texty. Zvyčajne nejaký konkrétny text poskytuje informácie o tom-ktorom aspekte formovania spisovného jazyka, lebo napríklad začína alebo končí určité procesy, odráža zmenu jazykovej situácie a znamená koniec alebo začiatok nejakej etapy vo vývine spisovného jazyka atď. a s týmto cieľom ho využívajú bádatelia v konštruovaní celkovej koncepcie

cie dejín. Existujú však také rukopisné alebo tlačené texty, v ktorých sa koncentrovane vyjadrujú viaceré aspekty vývinu spisovného jazyka, a tieto texty tak nadobúdajú obzvlášť veľký význam pre štúdium procesu jeho formovania. Jedným z takých mimoriadne dôležitých vydaní v kontexte vývinu slovenského spisovného jazyka je prvý slovenský literárny almanach Zora, najmä jeho prvé dva zväzky, ktoré vyšli v Pešti v rokoch 1835 a 1836. Tento almanach sa stal „výsledkom spoločných literárno-organizačných úsilí slovenských vzdelancov pôsobiacich v Budíne a Pešti začiatkom 30. rokov 19. storočia, ktorí v auguste 1834 založili prvé nadkonfesijné literárne združenie Spolok milovníkov reči a literatúry slovenskej“ (Maťovčík, 2005, s. 33). Vydavateľom tohto almanachu bol Michal Godra (1801–1874), „jazykovedec a básnik, pedagóg a redaktor, matematik a botanik, hudobný skladateľ a knihovník atď.“ (Dudok, 2001) Je dôležité, že pochádzal z rodiny evanjelického farára.

Almanach Zora vyšiel v rozhodujúcom období vývinu spisovnej slovenčiny – období zmeny sociolingvistickej situácie na Slovensku, ktoré zahŕňa 30. a začiatok 40. rokov 19. storočia. Dôležitosť tohto obdobia spočíva v tom, že prudko zaniká diglosná situácia, ktorá existovala v evanjelickom prostredí, čo otvorilo cestu ku kodifikácii nového spisovného jazyka (Lifanov, 1999). Práve v tomto období pozorujeme reťaz jednotlivých udalostí, ktoré sa vzájomne viažu a dokumentujú priebeh tohto zániku, ktorý vrcholil Štúrovou kodifikáciou. Otvára ju publikácia Kollárových Národných zpievaniek (1834, 1835), keďže jej autor vydáva ľudové piesne v zásade ako diela vysokej poézie, v dôsledku čoho fakticky predstavuje ‚nízky kód‘ vo funkcii ‚vysokého‘, a troch veršov v severnej strednej slovenčine od Sama Chalupku vo Fejérpatakyho Národnom Kalendári za rok 1834, keď vytlačanie češtiny severnou strednou slovenčinou z tejto sféry nadobúda totálny charakter, zatiaľ čo predtým malo charakter preniknutia iba jej jednotlivých prvkov (Lifanov, 1995). Nasleduje publikácia práve almanachu Zora (1835, 1836) a veršovanej piesne Nitra, milá Nitra v 1. ročníku almanachu Nitra (1840), keď severná stredná slovenčina nebola využitá v napodobených ľudových piesni, ale pri vytváraní piesne hymnickej.

Dôležitosť almanachu Zora spočíva na jednej strane v tom, že sa v ňom po prvý raz v tom istom vydaní objavili zároveň texty v češtine a bernolákovčine (Habovštiaková, 1970), čo predtým bolo nepredstaviteľné, a na druhej strane tiež v tom, že vydavateľ almanachu Michal Godra sa snaží vedome revidovať doterajší spôsob písania po česky a dokonca publikuje stručný popis uskutočnených zmien. Okrem pravopisu vnáša M. Godra zmeny aj do gramatiky, čo je mimoriadne dôležité pre výskum spisovnej slovenčiny, lebo jeho zásah v zásade pripomína pokus o kodifikáciu, i keď zatiaľ iba fragmentárnu. Je príznačné, že navrhované zmeny majú celoslovenský alebo stredoslovenský charakter. M. Godra si celkom jasne uvedomuje objektívny charakter týchto zmien, čo vyplýva z jeho ďalšieho výroku: „Nikoho sice k nasledovaniu nevbím; předce však přesvedčen jsem, že mnozí nadzminěné změny za pravé uznají“ (Godra, 1835, s. 284). Z hľadiska toho, že navrhované zmeny sú veľmi závažné pre štúdium okolností vzniku spisovnej slovenčiny, dovolíme si dlhší citát o ich podstate. Uvádzame ho v pôvodnej podobe, lebo už samotný Godrov jazyk je zaujímavý fenomén:

„1. Jmená ženského rodu u Čechů na e vycházející končím na a k. p. *moja duša, naša práca, vaša bohynja*; v žalované pádu těchže jmen na místo i kladu u k. p. *našu prácu, tvoju bohynju*; nástrojní pak pád všech jmen ženských bez výminky zakončujem na dvojhlásku ou k. p. *našou pracou, útlou radostou*. Táto nástrojního pádu zdoba (forma) je u všech téměř Slováků v životě, v spisích pak více světla uděluje, nežli ú...

2. Jmená mužského rodu na a vychádzejíc skľoňujem: toho patriarch u, -ovi, -u, -om; vďaka pak životná jmená mužská spoluhláskou zakončená v žalovnom pádu dostávajú a, k. p. *vúdca, pitača, sršňa*.

3. Jmená nižadného rodu na í zakončená v prívlastňovacím pádu dostávajú ja: *toho náradja, od narozenja, za živobitja...*

4. Slovesá na ím vychádzejíc v tretěj osobě množného počtu, majú ja k. p. *vidja, činja, letja*; na ám pak zakončená, své a i v rozkazovacím způsobu zadržujú k. p. *volaj, daj, maj*.

5. Časojmená končím na í, á, é, k. p. *volající, cá, cé; volavší, šjá, šjé*.“ (Godra, 1835, s. 283–284)

A naozaj nachádzame uvedené jazykové prvky v jeho veršoch uverejnených v almanachu (Vešelíni na Muráni – Zora, 1835, s. 235–250; Myšlénky při pípece – Zora, 1836, s. 226–232)¹ aj v zozname diel a autorov uvedených na konci almanachu (v našom prípade na konci vydania z roku 1835):

1. V mé jsi moci, krásná *ukrutnica* (244²); I tvé, jenž chutné líbeznú *vuóňu* bylinky // Nás najprv si užívat učil (231); *Tvoju* pevnú králi oddanosť // Šetri si i Muráň (250); A čarujte s *našou* zastavou // Ten praporec žluto-černý (247); Na, s *pravícou* tou i hrad! (250);

2. Ódy, od *Slobodu*; Vešelíni na Muráni, od M. *Godru* (285); Preč nemoc odhání, před lítým pípká i chrání // *Svého milenca* morem (228); A již *vězňa* věsti do žaláře // K odpravení káže poručník (249);

3. I nu – mužně herold dí – z *psanja* // Tohoto ostatní ještě zjevně // Zkuste záměť mého *vyslanja* (240);

4. Kryte se jen, – ať neuhlednete, // Jaké lásku *hyzdja* šlapěje! (248); Děla *nechaj* v tichosti: // Od Muráňské pevnosti // Ti jen láska podá klíče (238);

5. A když již v hluboké noci chrápe jiný, a daremně // *Obrazy mámicé* v sně lapá (230).

Takýto postup Michala Godru, keď sa nemení jazyk naraz, ale postupne, v dôsledku náhrady jeho jednotlivých prvkov, opakuje mechanizmus tvorenia textov slovenskej proveniencie, čo bolo typické pre celé predošlé dejiny spisovnej slovenčiny, vrátane jej kodifikácie A. Bernolákom. O tom sa môžeme presvedčiť, keď porovnáваме tieto texty v chronologickom poradí a pozorujeme, ako sa staročeský základ týchto textov podstatne modifikuje tak, že slovenské prvky vytlačajú pôvodné geneticky české (Lifanov, 2001). Treba však zdôrazniť, že Michal Godra zapojuje do textovej štruktúry predovšetkým také prvky, ktoré sa viažu na strednú slovenčinu, hoci niektoré z nich majú pravdaže širší, ba celoslovenský výskyt. Jazykovým základom v tomto prípade nie je stále sa modifikujúci jazyk, ale kodifikovaná podoba češtiny. V dôsledku toho texty nadobúdajú priam nesku-točnú podobu, keď sa popri sebe vyskytujú typické české a typické stredoslovenské javy. Z tohto hľadiska je to pomerne nový fenomén, pri ktorom sa využíva starý mechanizmus, lebo sa stredoslovenské prvky objavovali v textoch písaných najmä evanjelikmi aj skôr, napríklad v jazyku prekladu diela J. A. Komenského *Janua lingua latina* (Comenius, 1693 / 2009), ale vždy vystupovali na pozadí západoslovenských a ich preniknutie nemalo takú

¹ Okrem uvedených textov v tomto príspevku využívame jazykový materiál z diel J. Kollára, Dr. Ottmayera, J. Hollého a A. Paluckého uverejnených v 1. zväzku almanachu Zora a diel J. Herkela a J. Maróthyho z jeho 2. zväzku.

² Číslica v zátvorkách označuje stranu v almanachu Zora.

intenzitu. Na ukážku uvidíme úryvky z dvoch takto vytvorených textov: novely od A. Paluckého Jelka a básne od J. Kollára Slawian (slovakizmy vydeľujeme kurzívou).

A. Palucký

Zelená hora strmým břehem se vyzdvihuje nad Vislou: její *večernjá tvóňa* padá na vlny této polské řeky. Okolní obyvatelé ju *Přškou nazívajú*: neb když její chochol v *tmavú* mhlou se obaluje, jistým jest blízkého deště znakem. U hory této v příjemném okolí malá *vesnica*. Skrovný prameň šeptavě se pomezy *roztrúšená* bndoviska (!) točí a *vesnicu mezy dva šlachstice* dělí. Na pravé straně staré, pevné stavení oznamuje starý, někdy mohutný svého vládatelce rod. *Dvor, záhrada* a celé stavisko obehnánoť *múrem*, přes který se tu i tam zelenec s břechtanem převinuje. U prostřed *prostranného* dvora stojí *lipa*, věrná rodu od století: *žádna* ještě haluz jej nechybí. Ratolesti její listnaté u spodu rozšířené, klenú se zhůru vždy menším a menším okolkem, čím výše, tím méně se od pně oddalujíce, až se u vrchu v příjemně *okružlú* formu *skončujú*. Pod *ňou* malý stolík: okolo něho z *bjélé* březý lavice.

J. Kollár

„Čo Bůh spogil, člowek nerozlučug.“
 Čo gazykem, oným swatým uzlem,
 Sama matka *prjroda* swázala,
 To člowěče zlostnou a zawístnou
 Nerozwazug, *nerozterhug*³ rukou!
 Nás Slowáky, Morawce, Slezáky
 I Polany s Čechy sgednotily;
 Swázala gest i ohniwé Rusy
 Se silnými bratry polednjmi,
 Kterých rowná a bohatá *polia*
 Z welkého *sa napágagú* Istra,
 Přes kterých *sa* tiché lauky walj
 Sáwa, Dráwa, Drina i Marica,
 I *ostatnié* nesčjselné řeky.

V textoch M. Godru a iných autorov píšucich „po česky“ sa vyskytujú aj iné fonetické a morfológické prvky, ktoré sa neskôr stanú zložkami spisovnej slovenčiny. Medzi nimi sú aj dve grafické inovácie – písmená *ř* a *ä*, ktoré označujú príslušné fonémy:

Okolní obyvatelé ju *Přškou* nazívajú (Palucký), Slávný doháň *dorábájú* Slováci v Štítniku (Četnek), v Rybě, při Ipli, a dobré i v Báčské stolici okolo Kulpína (Godra, s. 231); I tvých, panno, libých *zvádnu* ruže líček, a udů // Sklesne plnost spanilá! (Godra, s. 226). Tieto písmená neskôr využijú Ľ. Štúr (*ř*) a M. Hattala (*ä*). Značná zmena sa pozoruje vo fonetickom systéme v dôsledku toho, že sa hojne vyskytujú stredoslovenské dvojhlásky, pričom nielen v koncovkách, ako o tom písal M. Godra: Vlídnu jeho, zdravo-čer-

³ V slovenských textoch sa vyskytujú prípady, keď slabikotvorný konsonant, spoločný s českým, dostáva sprievodnú samohlásku.

venú tvář vníterní *žjál* zajímavější činil (Palucký, s. 254); Otca jeho slzy *zaljály* (Palucký, s. 258); Táto mi trojka chutí, avšak *smjěšána* do jedna (Godra, s. 231); *Sjět'* se hrúží; – rybka se lapila (Godra, s. 244); Vladárka, *sněhobjělý* ručník // Oháníc, dnu vážně vkročí (Godra, s. 249). Na mieste stredoslovenskej dvojhlásky [uo] nachádzame buď bezprostredné označenie tejto dvojhlásky ako *uó, vó*, alebo len písmeno *ó*, ktoré však v zásade rovnako môže označovať dvojhlásku: Všakt' i časů minulých Bohové z obětí tuku púhů // Jen si zalíbili *vuóňu* a dym (Godra, s. 229); Zelená hora strmým břehem se vyzdvihuje nad Vislou: její večernjá *tvóňa* padá na vlny této polské řeky (Palucký, s. 253); *Pójdeš* tedy, synu *mój*, ke dvoru, – pravil otec (Palucký, s. 254). Ak je tento predpoklad správny, máme dôkaz toho, že Hattalov spôsob označovania tejto dvojhlásky nebol vymyslený ním, ale pramení z pravopisu textov pred jeho úpravy kodifikácie. Je príznačné, že najprv tiež označoval túto dvojhlásku ako *ó* (Hattala, 1850), a len v Krátkej mluvnici slovenskej (1852) zmenil toto označenie na *o*.

V skúmaných textoch nachádzame aj iné sporadicky sa objavujúce fonetické zvláštnosti inklinujúce predovšetkým k strednej slovenčine. To je napríklad širšia palatalizácia spoluhlások a slabikotvorný konsonant na mieste pôvodnej skupiny *ťtłt*, zmena *ъ* na *o*, ako aj rozdiely v rozložení dĺžok: Ještě se ten oheň i *dněš* u vníternostech mých rozněcuje (Palucký, s. 258); V tvém přítelkyňa má tovaryštví nikdy omrzlost, // Nikdy mě chvílka *dlhá* neděsí (Godra, s. 228); I když nestydatá bude *so* mňou smrt se potýkat, // I vtedy trojkou daj mi plnú // Mú Podřečku (Godra, s. 232); Kdo ho blíž poznal, důvěrným mu přítelem *zostal* (Palucký, s. 262); Skvostně dvíhá hlavu svú na roli, // Svojou krásou *tvorca* slávi (Maróthy, s. 277). Česká dvojhláska *ou* sa naopak fakticky nevyskytuje, lebo ju nahrádza dlhý monoftong *ú*: Tam sme proti Turku pohromnému // *Drahú* vlast před pádem bránili (Godra, s. 236); Kdož to tam po květné hoře *bludí* // Proti lesu krokem třesavým (Maróthy, s. 274); Přivítiví susedé a přátelé, z příležitosti odchodu Jerzyho, důvěrněji vespolek *rozmlúvali* (Palucký, s. 257).

V skúmaných textoch je tiež celé spektrum morfológických slovakizmov, medzi ktorými sú ďalšie:

- homonymita tvarov akuzatívu a genitívu množného čísla životných podstatných mien: Sluhové s hlubokou poníženosťou v nádherním liberaji očekávali vzáctných *hostů* (Palucký, s. 257);
- koncovka lokálu množného čísla podstatných mien mužského rodu *-och*: Kdo zná, zdali i tam, na *břehoch* kol Léthy upotvok // Virginský se pro nás zelená? (Godra, s. 232);
- koncovka *-ej* v tvaroch prídavných mien a niektorých podstatných mien ženského rodu: Jelka *domovněj paňej* místo zasedla (Palucký, s. 257);
- dlhé samohlásky v tvaroch nominatívu a akuzatívu množného čísla podstatných mien stredného rodu: dobrého otce *slová* jen za potěšování držela (Palucký, s. 263); Swázala gest i ohniwé Rusy // Se silnými bratry poledními, // Kterých rovná a bohatá *polia* // Z welkého sa napágagú Istra (Kollár, s. 182);
- osobitne sa tvoriace tvary nepriamych pádov jednotného čísla privlastňovacích prídavných mien: „Jerzy!“ ozývalo se v srdci *Jelkynom* (Palucký, s. 262); Tento uminila u hrobu *otcovho* dokonat (Palucký, s. 267);
- dlhá samohláska v kmeni l-ových prídavných: až všemu tomu jen tudy dobře dorozuměl, když se temná pověst v sidelním městě *rozněsla* (Palucký, s. 260);
- vkladné *o* v tvaroch l-ových prídavných mužského rodu: Tím cílem *předněsol* prosby své u sídu (Palucký, s. 265).

Podobné prvky by sa dalo vyratúvať aj ďalej.

Na rozdiel od „českých“ textov texty v bernolákovčine sa podstatne líšia, pretože stredoslovenské nárečie ich ovplyvňuje v rôznej miere. Mohli to byť texty fakticky nepoznačené týmto vplyvom⁴ (J. Hollý), vplyv sa prejavuje najmä v zosilnení periférnych bernolákovských prvkov majúcich oporu predovšetkým v stredoslovenských nárečiach, hoci sa objavujú aj niektoré iné (Dr. Ottmayer) alebo sa v nich bernolákovčina pod vplyvom stredoslovenského nárečia priam rozkladá (J. Herkel). Porov. úryvky:

J. Hollý

Konštantín a Metód, aľe w patnástém Stoľetú Crha a Strachota nazwaní, w Solúňe (w Tessalonic) ze šlachtickích a wznešeních Rodičow sa narodil'i. Konštantín pod Ménom Cirilla, w Ríme pri Konci Žiwota sebe daném, známegší, mnohích Rečí powedomí, pre pod'iwní Wřip a Učenost' Mudrc bol wolaní: ačkolwek i Bratra Metóda Nestor a ňemenowaní de Converse Bojoariorum et Carantanorum tímto Názwem ct'i. Slowenskú Reč lahko sa mohli naučit' we swogég Wlast'i: nebo Solún za Panowáňá rímského bolo hlavné Mesto Macedónie, ke kterého Obiwatelom ag s. Pawel Ap. List písal (k Solunganom).

Dr. Ottmayer

Z radostním Šňiwáňim tímto celá Noc prešla, a Ondreg, ktorí pred krátkim Časom gešťe w Paláci prebiwal, wiďel sa prebuďení w swogég chudobnég Chiži – w swogég chaternég Post'eli. Zdíchnul ku Ňebesám, a poňewáč wiďel že guš Zora nastáwá, zapomenul na wšecké radostné, a uťešené Sni, – Trúbu pastírsku do Ruki wezmúc, tak wešeľe, tak spokogňe, gak do Wčilegška, zhromážd'iťi Stado swoge sa usilowal, s kterím tento Deň na nagdálších d'ed'inskích *Pasiénkoch* sa usaďil. Po Polédňi, kdiž Stado swoge *preziéral*, a fagčil, naráz skrz gedného pocestného Pána, ku Koču, na hradskú Cestu zawolán gest, ktorí, poňewáč Kresiwo swé strařil, a podobňe fagč'iťi žádal, od wešelého Ondrega Ohňa wiprosit'i si *umiěňil*. Običagné Otázki zďegších Pastirow sú: odkáď, a kd'e Pocestňika Cesta weďe? podobňe i Ondreg Otázku túto Pánowi, kterému Oheň do Fagki wďačňe podal, predložil.

J. Herkel

Ale známo jest, že prastarodávne premeni jak telesné tak duchovné *vo* večnej temnosti ležá. — Veselá vec by byla, aspon přeměni, které naši přededowe (!) dožili, verne spisane, čítati; nebo přeměni v *ljudskom* družtvu (!) jsu nasledki zdraveho rozumu a neb vsteklости *ljudskej*; ktere nasledki, kdiž Človek čerstwo rozsduzuje, ku svetlu večnemu sa približuje. — Pozrime na Tatránske naše hory kde wčul visoké jedle *rastu*, a bačove brindzu *mjesa*, tam predtím morske *telatá* plawali – kdiž ale odtud Vodi jindje *odtjekli*, jaku obličej mali, jaki národ sa při njich osadil, prastarodávnost do nevikopatedelnosti zahrebla; jisto ale

⁴ Máme na mysli také stredoslovenské prvky, ktoré neboli zastúpené v bernolákovčine ani ako jej periférne prvky.

jest, že *osadenie* Slavov (od slaneho ku čiernemu, ladnemu moru ai po dnes rozšíreních) u Tatranských horách všu památku previšuje; znaki a dúvodi *tejto* pravdi jsu *rjeki* Tatranske: Hron, Vah, Orava a t. d. ktere jmena jsu čisti plod Slavskeho jazyka...

V Ottmayerovom texte⁵ sa hojne vyskytujú dvojhĺasky, čo mení podstatu fonetického systému bernolákovčiny, ktorá v zásade bola jazykom nediftongickým, pričom sa vyskytujú tak v kmeňoch slov, ako aj v koncovkách: Dubi prekořowalĩ, a *Priěkopi* preskakowalĩ (190); gedna Ciřánka, okolo *Pasiěnkow* idúcá, Silũ, Mocũ sa weselĩm Chlapcom ponũkala, Budũcnost' predpowed'eřĩ (190); Proroctwĩ toto i Ondreg, kterĩ ze Wřetečnosťĩ k Ciřanke sa pribliřil, i Jozef, ze řelmowskĩm *Smiěchom* počulĩ (191); wřak ničměneř na saměm Jozefowi *Wimienska* bola (192); we wřeckých tĩchto Hodnostřách, a Űradoch, pĩkladno-mrawnĩ, hluboko-wřĩpnĩ, a ostrorozsũdnĩ Jozef tak welĩkě Zásluhi sebe *nezbiěral* (194); Narodĩřĩ sa dwom zd'egřĩm uciřiwĩm, a bohobognĩm Obĩwat'elom dwagá *Sinowiá*, kterichřto *Rodĩčĩá* Ondregom, a Jozefom krst'ĩřĩ dalĩ (189); obidwa prwĩřĩ Začátek *Űmeňĩá* rowno obsářĩ (189); Kdiř *Predsawzat'ie* swoge milĩm Rodĩčom oznámil, řĩto sice z Pĩřĩni těř, že mal'ĩčkũ ged'ĩne, aneb řádnũ Pomoc gemu dařĩ němóřũ (191).

Inou osobitosťou Ottmayerovej bernolákovčiny je to, že používa jej pôvodné tvary, ktorých sa sám A. Bernolák neskoršie vzdal, ako napríklad tvarov inštrumentálu jednotného čísla podstatných mien mužského a stredného rodu s koncovkou *-om* (Habovřtiaková, 1959), alebo dokonca proti ktorým rázne vystupoval ako napríklad proti tvarom genitívu množného čísla podstatných mien ženského a stredného rodu s predĺžením samohlásky v kmeni (Bernolák, 1794 / 1966): S *Wřĩpom* tak wřobornĩm, tak richřĩm, z *Rozsũdkem* tak ostrĩm, od Pĩřĩrodi obdarowanĩ bol (189); w Čas tořĩřto ten, keř sa řžáci do *řkól* rozwářagũ (191).

Bernolákovčina v Herkelovej poviedke sa mení priam na nepoznanie, lebo tento autor nielen zosilňuje okrajové bernolákovské javy ako Dr. Ottmayer, ale rovnako ako po česky píšuci autori vnáša do textu aj také prvky, ktoré bernolákovčine boli celkom cudzie. Tieto javy dokumentujú jej rozklad. V jeho texte nachádzame:

- samohlásku *o* na mieste bývalého *õ*: Ale známo jest, že prastarodávne premeni jak telesné tak duchovné *vo* večnej temnosti leřá (210);
- zmenu zoskupenia *ort* s klesavou intonáciou na *rat*: Pozřime na Tatranske naše hory kde wěul visokě jedle *rastu*, a bačove brindzu mjesa, tam predřĩm morske telatá plawalĩ (210);
- mimoriadne bohatý výskyt dvojhĺasok: a ten popol jeřte svoju kervu... *poljewalĩ* (209); na moje *opĩtanie* mi *smjeřne* odpowedela (211); jen sem tam jsme sa tulalĩ, huřřĩnu hledalĩ, s hubami, jafĩřmi, malinami, jahodami, a *korjenkami* řĩvĩlĩ (213); a mladřĩ jeřte predřĩm domov *utjekol* od Kurucov (215); nas teř do chladku lipneho ku dedku sa scadzajucich ku všemu dobřemu vĩnaučowal, aby jsme sa dobre *řjadĩlĩ* (212); paloře ktere doneslĩ ai teraz na powale *visja* pre večnũ potomkom smutnej kuruckej wojnĩ *pamjatkũ* (215);
- dlhũ koncovkũ v tvare nominatĩvu množného čísla podstatných mien stredného rodu: tam predřĩm morske *telatá* plawalĩ (210);

⁵ Rovnaká situácia je aj v jazyku Hamuliakových diel uverejnených v obidvoch zväzkoch almanachu Zora.

- predĺženie kmeňovej samohlásky v tvare genitívu množného čísla podstatných mien ženského rodu: a s dvojima, ktoré mi zostali, djetkama často jsom do *hór* utekal (213);
- tvar I. osoby jednotného čísla pomocného slovesa *byl' – jsom*: videl *jsom*, že juž široké paleše hlavki kapustné drobu (215) atď.

Je pozoruhodné, že vďaka preniknutiu celoslovenských prvkov do textov písaných „po česky“, zosilneniu stredoslovenských prvkov v bernolákovčine a preniknutiu rovnako stredoslovenských prvkov zároveň do „češtiny“ a bernolákovčiny, tieto texty nadobúdajú veľa spoločných znakov. Takáto zmena jazykového charakteru týchto textov je znamením budúceho zjednotenia slovenských evanjelikov a katolíkov na základe práve (severnej) strednej slovenčiny.

Jazyk literárnych diel uverejnených v almanachu Zora je dôležitý aj z iného hľadiska. Medzi stredoslovenskými javmi, ktoré zisťujeme v textoch písaných tak evanjelikmi, ako aj katíkmi spravidla nie sú také, ktoré boli kodifikované Ľ. Štúrom, ale odstránené zo spisovnej slovenčiny M. Hattalom. Tento fakt svedčí o objektívnom charaktere hattalovsko-hodžovskej úpravy a zasa charakterizuje tak texty evanjelikov, ako aj katolíkov. Jedinú výnimku tvoria tvary nominatívu a akuzatívu množného čísla prídavných mien a adjektívnych zámen stredného rodu. Všetci autori používajú príslušné tvary s koncovkou *-é*, ale J. Herkel uprednostňuje tvary s koncovkou *-o*. Zdôrazníme však, že ani on nemá tvary bezprostredne v štúrovej podobe, totiž s koncovkou *-uo*: Chlapstvo *černozamumrané* // Vúdca *překvapeného*, // A již přemoženého // Svírá ohnivo *kované* (Godra, s. 247); k jejích řadům se byl připojil a Maciejem se zval, ačkoli všeobecně za to jest držáno, žeby to jeho *opravdivé* jmeno nebylo (Palucký, s. 262); pre celú Kraginu, pre *celé ľudské* Pokolenie naroden gest (Ottmayer, s. 189); a *jino* všetko na Pana Boha sverili (Herkel, s. 212); Nemluvňatko len kozicu a sladicu obživeno odpolu *mrtvo* (Herkel, s. 214). Ďalšími podobnými prvkami sú:

- nedostatok dvojhlasok v tvaroch prídavných mien: ale při tom, dle *úplného* přesvědčjenja vyznal, jakby potřebné bylo pro *mladého* člověka poznati svět (Palucký, s. 256); A k útoku *zúfalému* činí // Přípravy, a pozdním už šerem // Svě rozkazy uděluje (Godra, s. 236–237); od *ged'inkého* svého Towariša d'et'inských Radost'í, sa odlúčil (Ottmayer, s. 192); sina *staršého* Pavla vzali mi do vojni na Cisarstvu, a o rok *druheho* Jozefa na kuručku stranu jako zloděja *povezeného* (Herkel, s. 213);
- nedostatok bilabiálneho *u* v l-ových prídavných mien mužského rodu: Zhasil celkem jiskru nádeje (Maróthy, 275); Už mne *ctil* a *miloval*, // Pérem napřed *sliboval* (Godra, 241); Jak k hranicem Sibérie *docházel*, již i tu zima přestávala (Palucký, 267); Poradit' si *ňewedel*, kam sa obrátit'í má (Ottmayer, 193); kdo by té *popisal*, ten by svetu pameti najhodnegšu kniharnju *odtvoril* (Herkel, 209);
- nedostatok tvarov datívu a lokálu množného čísla podstatných mien mužského rodu s koncovkou *-ach*: V *řádkoch* těchto myslí své spanilost // Dýchá; lásku, věrnost slibuje (Godra, s. 241); Mnozí ho vinili z přílišné ostrosti proti *sedlákům* kosa chytat nechtějícím (Palucký, s. 261); zhromažďit'í Stado swoge sa usiloval, s kterím tento Děň na nagdálších d'et'inských *Pasiěnkoch* sa usad'il (Ottmayer, s. 202); v *lesoch* nijaki spočinek jsme nemali (Herkel, s. 213) atď.

Z uvedeného vyplýva, že almanach Zora je mimoriadne dôležité svedectvo vývinu spisovnej slovenčiny, lebo poskytuje rozmanité informácie, ktoré umožňujú pochopiť podstatu procesov, ktoré prebiehali pred kodifikáciou a po kodifikácii Ľ. Štúra.

Literatúra:

- COMENIUS, J. A.: *Janua linguae latinae reserata aurea*. Leutschoviae 1693. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2009.
- DUDOK, M.: Jazykovedné dielo Michala Godru. In: *Biografické štúdie*. 28. Martin 2001, 63–70.
- GODRA, M.: Osvědčení. In: *Zora. Almanach*. V Budíně 1835, 282–284.
- HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Bernolákova spisovná slovenčina v praxi (Rozbor Bernolákovej kázne). In: *Jazykovedný časopis*, 10, 1959, č. 2, 151–162.
- HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Almanach Zora z jazykovedného hľadiska. In: *Biografické štúdie*. I. Martin 1970, 95–106.
- HATTALA, M.: *Grammatica linguae Slovenicae, collatae cum proxime coguata Bohemica*. Schemnicii, F. Lorber, 1850. 177 s.
- Krátka mluvnica slovenská. V Prešporuku, Schmid, 1852. 63 s.
- LIFANOV, K.: Rekatolizácia ako najdôležitejší medzník v dejinách spisovnej slovenčiny. In: *Jazykovedný časopis*, 50, 1999, č. 1, 17–26.
- MAŤOVČÍK, A.: Almanach Zora. In: *Knižnica*, 6, č. 11, 2005, 32–34.
- ЛИФАНОВ, К. В.: Формы проникновения среднесловацкого фольклорного койне в сферу авторской поэзии (конец XVIII в. – первая половина XIX в.). In: *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 1998, 99–113.
- ЛИФАНОВ, К. В.: Язык духовной литературы словацких католиков XVI–XVIII вв. и кодификация А. Бернолака. Москва, Издательство Московского университета, 2001.